

יחס החברה לאנשים עם מוגבלות - אז והיום

וולפנסברגר (1972) הציג שמונה מודלים של התייחסות החברה לסוטה (עבריינים, חולי נפש, אנשים עם פיגור ועוד). העולם מתחלק לטוב ורע - הטוב מתייחס לחיצוניות; יופי ושלמות גופנית קשורים לטוב. כל מה שלא שלם נתפס כרע ואז מתחילות ההתנהגויות כלפי הסוטה.

- **נתפס כלא-אנושי** - נוטים לייחס לו תכונות לא-אנושיות, חייתיות. תפיסה זו הביאה לשלילת כל הזכויות, ובכלל זה, קשירה בשלשלאות, אלימות ועוד.
 - **נתפס כאיום על החברה** - הוא מסוכן, והחברה צריכה להגן על עצמה. ראו בהם גם איום על היקום, מבחינה גנטית: אם הם יתרבו, הם יהרסו את החברה. לכן, לפי החוק היו צריכים לסרס את חולי הנפש ואת האנשים עם הפיגור.
 - **נתפס כאירוע נוראי** - נתפס כאירוע מיסטי, ביטוי של חטא. אם למישהו נולד ילד עם מוגבלות, סימן שעשה מעשה נוראי וזהו עונשו. וכך, נמנעו מלהודות בקימו של ילד עם מוגבלות, כדי לא להודות בחטא, והחביאו את הילדים.
 - **נתפס כזקוק לרחמים** - אנו מרחמים עליו, איננו מחויבים כלפיו. הוא מסכן, אנחנו טובים. יש בהתייחסות זו שלילה של כבוד האדם וכשווה בחברה.
 - **תפיסת החריג כקדוש, שליח האל** - האצילו על הילדים תכונות שלא היו לילדים אחרים. לפי תפיסה זו, האל בחר אותם לילדים מיוחדים, קדושים, שאסור לפגוע בהם, ומי שיפגע בהם ייענש. במידה רבה, לא נדרשה מהם אחריות למעשיהם, מן הטעם שהם עושים זאת בשליחות האל. לרוב, נמצאו ילדים אלה בכנסיות, בצל הכמרים והנזירות.
 - **נתפס כמבדר** - הוא מהווה שעשוע. החריגות החיצוניות נתפסות כבידור, הקיום שלו הוא לשעשע אותנו, ואיננו מתייחסים אליו ברצינות.
 - **נתפס כילד נצחי** - אין דרישות וציפיות ממנו. החברה צריכה לדאוג לו תמיד, להחליט בשבילו. אין לו חופש בחירה.
 - **נתפס כאורגניזם חולה** - על-פי המודל הרפואי, הנכות נתפסת כמחלה, ולכן, הצוות הרפואי צריך לטפל בה. הילדים מאושפזים, הם משוחררים מאחריות למחלה והצוות הרפואי הוא המומחה המטפל במחלה.
- התייחסות בדה-הומניזציה לאנשים עם מוגבלות מאפשרת לגורם המדכא להמשיך לפעול כך מבלי לחוש שאיבד את ערכי האדם היסודיים שלו, ומהווה בכך מנגנון הכחשה. למרבה הצער, תפיסות אלו עדיין לא אבדו מן העולם.
- עד לפני כשני עשורים, רוב המסגרות לאנשים עם מוגבלות היו באזורים מרוחקים מהקהילה, ליד בתי קברות או באזורי תעשייה, מורחקים מעיני החברה. לצערנו, ניתן עדיין למצוא מסגרות ומוסדות באזורים כאלה. כמו כן, אנו עדים בתקשורת לאירועים ופעולות של תושבים שמטרתם להרחיק את השונה מקרבם, כמו התנכלויות, שריפת מבנים והפגנות.

קרץ' (Krech, 1962) הגדיר עמדה כמערכת קבועה למדי שיש לה שלושה רכיבים מרכזיים סביב אובייקט אחד:

- **הרכיב הקוגניטיבי** - הכולל אמונות ותפיסות (מידע קודם על האובייקט);
- **הרכיב האפקטיבי** - רגשות והעדפות או אי-העדפה כלפי האובייקט;
- **הרכיב ההתנהגותי** - נטיית המעריך להתנהג או לפעול בצורה מסוימת כלפי האובייקט המוערך, בהקשר חברתי ספציפי.

אולפורט (Allport, 1954) הגדיר עמדה כמצב של נכונות נפשית, המאורגנת בעזרת הניסיון המשפיע באופן ישיר על תגובת היחיד כלפי אובייקט או מצב שעמו הוא קשור.

טריאנדיס (Triandis, 1971) מגדיר את העמדה כמחשבה טעונה רגשות המניחה מראש סוג של פעולות או תגובות כלפי סוג מסוים של מצבים חברתיים. היא מתוארת גם כנטייה פסיכולוגית הבאה לידי ביטוי בהערכה חיובית או שלילית של אובייקט מסוים. לאור זאת, ניתן להגדירה גם כגורם מנטאלי היוצר מכוונות כלפי אובייקט ומשפיע על התייחסותו אליו.

כך וסטוטלד (Katz & Stotland, 1959) הגדירו עמדה כנטייה נלמדת ו/או מוכנות להעריך את האובייקט או הסמל של האובייקט בדרך מסוימת. ההסתכלות על עמדה כלשהי מורכבת משלושה רכיבים: קוגניטיבי, רגשי והתנהגותי, כאשר היחס בין שלושת הרכיבים יכול להשתנות בדרגות ובעוצמות.

- **הרכיב הקוגניטיבי-הכרתי**: מתייחס לידע האישי ולאמונות שיש לאדם כלפי אובייקט או מצב ומקנה לאדם ממד של הבנה. רכיב זה עונה על השאלות: נכון/לא נכון, אמת/שקר, רצוי/לא רצוי.
- **הרכיב הרגשי**: מתייחס לסוג הרגשות המתעוררים אצל האדם במפגש עם האובייקט - אהבה, שנאה, דחייה, משיכה ורחמים. רכיב זה עונה על השאלה כיצד ירגיש אדם לפני אובייקט.
- **הרכיב ההתנהגותי**: מתייחס להתנהגות כלפי אובייקט. רכיב זה מושפע ומונע מהרכיב הקוגניטיבי ומהרכיב הרגשי: כמה ידע יש, האם קיים ידע מטעה, האם האובייקט מעורר רגשות חרדה או שנאה. רכיב זה עונה על השאלה כיצד יתנהג אדם כלפי האובייקט.

טריאנדיס (Triandis, 1971) מייחס לעמדה שלושה סוגי רכיבים:

- **רכיבים קוגניטיביים** - פועלים באמצעות תהליכי חשיבה וקטגוריזציה. זיהוי הקטגוריות נעשה באמצעות הגדרת מאפיינים או תכונות מיוחסות. הקטגוריות מאורגנות במסגרת מבנים של קטגוריות-על מכלילות, גדולות ומופשטות יותר, היוצרות את הבסיס לגישות חברתיות בסיסיות ומתייחסות לערכי היסוד של קבוצות.
- **רכיבים רגשיים** - באים לידי ביטוי בשיוך הקטגוריה המזוהה למצבים נעימים ולא נעימים ובהיווצרות מטען רגשי הטוען את המחשבה באור חיובי, או שלילי, בהתאם.

• **רכיבים התנהגותיים** - מושפעים מהרגלים הנוצרים מתהליכי למידה (נורמות וגמולים) הנקבעים על-פי מסרים המתקבלים מאחרים ובאים לידי ביטוי במוכנות מראש לפעולה. הכוונות ההתנהגותיות תלויות גם ברגשות האדם כלפי האובייקט ובציפיותיו לגמול/עונש.

לצורך קביעת עמדה, צריך להתקיים מתאם בין שלושת הרכיבים. הקטגוריות המזוהות יכולות לעורר רגשות, או נורמות, המכתיבים התנהגות, אך יכול להיות גם תהליך הפוך שבו התנהגות מכתיבה רגש או נורמה. העמדה אינה מהווה סיבה הכרחית או מספיקה להתנהגות, אלא משמשת גורם מכונן. מורכבות הגירוי יוצרת לעתים תערובת של התייחסויות כלפי אובייקט אחד.

כך ועמיתיו (Katz et al., 1959) מוסיפים כי כל עמדה חברתית שייכת לאחד משלושת הגורמים המוטיבציוניים הבאים:

• **עמדה כבדיקת המציאות** - חיפוש אחר משמעות והצורך לרכוש ידע עקבי על העולם החיצוני.

• **עמדה כצורך ברצייה חברתית** והימנעות מדחייה חברתית.

• **עמדה כהגנה על ה"אני"** - הגנה מפני קונפליקטים פנימיים.

מִיָּנֻקוֹת אנו סופגים עמדות וערכים שונים כלפי האדם המוגבל, כמו לגבי כל נושא. גורמים שונים, כמו דימוי עצמי, רמת חרדה, חוזק ואגו, משפיעים על תגובותינו כלפי עמדות וערכים.

עמדות הן מורכבות ורב-ממדיות ולרוב אינן גמישות. לכן, קשה להביא לשינוי בעמדות, אף כי הדבר אפשרי.

הוזמי (1994) מצביע על כך שבספרות קיימת תמימות דעים על רכיבי העמדה ומאפייניה:

1. עמדות מתגבשות תוך כדי התנסות ויחסי גומלין עם אנשים אחרים, עם אובייקטים חברתיים ועם אירועים סביבתיים, ואינן נקבעות באופן שרירותי.

2. העמדות הן מורכבות ובעלות מבנה רב-ממדי.

3. עמדות הן יחסיות (לא אבסולוטיות), יציבות (לא גמישות) ומתנגדות לשינוי.

4. לעמדות יש אובייקט חברתי ספציפי להתייחסות, כגון: אנשים, מצבים, אירועים ורעיונות.

5. עמדות מציגות דרגות שונות של כוחות מניעים (עוצמה ואינטנסיביות), וכן, כיוון (כלפי, נגד, הרחק) ביחס לגורם ההתייחסות.

עמדות הפרט מתגלות דרך התנהגויות, כאשר הפרט פוגש את גורם ההתייחסות שכלפיו מכוונות העמדות.